

heid om hun grote ambities eindelijk te realiseren. Met de komst van Hitler vielen juridische, financiële en morele beperkingen weg. De 'Faustian bargain' vond in alle maatschappelijke sectoren plaats; van autofabrikanten en diplomaten tot wetenschappers en militairen. Ze waren allemaal even gevoelig voor de ongekende mogelijkheden die ze na 30 januari 1933 zagen.

De tientallen wetenschappers van deze instituten probeerden eugenetica te combineren met de harde wetenschap van de erfelijkheidsleer. Veel van wat wij nu genetica noemen was nog onbekend of stond in de kinderschoenen. Omdat de geleerden van het KWIA in een moreel en juridisch vacuüm opereerden, gingen ze steeds verder en raakten ze verstrikt in de massamoorden van de nazi's. Eind jaren dertig ontstond er wereldwijd een wetenschappelijke zoektocht naar 'erfelijk materiaal'.

De NSB trad het Nederlandse volk in de jaren dertig van de twintigste eeuw tegemoet met een eenvoudige en aantrekkelijke gedachte: als de zittende machthebbers van baantjesjagers en zakkenvullers werden vervangen door de koene mannen van de NSB, kwam

alles goed. De 'politiekers', verdeelden de natie, zetten de ene bevolkingsgroep op tegen de andere, puur om hun baantje en hun pensioen. De NSB daarentegen had slechts het belang van de natie voor ogen. De alleenheerschappij van Mussert zou geen dictatuur zijn, zo legde de Beweging keer op keer uit, maar waarlijke democratie, omdat de onzelfzuchtige Leider, na ingewonnen adviezen, immer zou handelen in het algemeen belang. Het fascisme was een heilsleer: de nieuwe mens zou een nieuwe wereld stichten, waarin wij verlost zouden zijn van het kwade.

Dat daar weinig van terecht kwam, wisten we al. Tessel Pollmann bewijst in *Mussert & Co* echter voor eens en altijd dat de nieuwe mens van de NSB niet minder egoïstisch was dan de oude – misschien wel meer. Onder bescherming van de Duitse bezetter verhieven NSB'ers de kunst van het baantjesjagen en zakkenvullen tot nieuwe hoogten. En de Leider zelf, die volgens de theorie met zijn alziend oog en zuiver oordeel ieder in het gareel zou houden, ontpopte zich als een rovershoofdman, die zijn kelder vulde met dozen naaigaren, kisten eieren en kratten zeep, zijn kluis met goud en effecten en

Typerend is dat Fischer en zijn leerling Verschuer een beslissende voorsprong konden nemen op de concurrentie omdat ze onbeperkt menselijk materiaal kregen. Dat dit afkomstig was van dr. Mengele uit Auschwitz was blijkbaar geen enkel bezwaar.

Dit is een leesbaar en serieus boek. Natuurlijk is kritiek mogelijk. Ronduit potsierlijk werkt de Amerikaanse gewoonte om alle Duitse termen en namen van instellingen naar het Engels te vertalen. De auteur belooft ons ook een internationale context, maar deze schets is tamelijk oppervlakkig. Al met al is het een goede inleiding op dit intrigerende onderwerp en zeer geschikt voor gevorderde studenten en onderzoekers.

Willem Melching

Universiteit van Amsterdam

NIEUWSTE TIJD

Nieuw licht op Mussert

Tessel Pollmann, Mussert & Co. De NSB-Leider en zijn vertrouwelingen (Boom, Amsterdam 2012) 200p., ill., €19,90 ISBN 9789461055477

zijn vastgoedportefeuille met van Joden geroofde villa's en voor een prikkie overgenomen drukkerijen. Musserts imago van soberheid gaat hier hardhandig aan gruzelementen. Pollmann, gepensioneerd journaliste en historica, in 2006 gepromoveerd op een biografie van waterstaatkundige en wederopbouwtsaar Johan Ringers, komt dankzij diepgravend onderzoek in vaak nooit eerder bekeken archieven met een rijkdom aan nieuwe feiten. Op basis daarvan wijst ze verschillende historici, onder wie schrijver dezes, fijntjes en terecht op hun fouten, en vult ze vele witte plekken in. Zo reconstrueert Pollmann als eerste in detail Musserts carrière als waterstaatsingenieur, citeert ze uit tot nu toe onbekende brieven van Musserts latere vrouw – 'Heerlijk voor mij dat je je bij mij altijd zoo prettig voelt. Het is toch zoo'n lekker verwent boytje, hè' – en krijgen Musserts advocaat Van Vessem en zijn naaste adviseur Müller voor het eerst enig profiel. Maar verreweg de meeste onthullingen – en grofweg de helft van het boek – betreffen dus de corruptie van Mussert en zijn entourage.

Die onthullingen zijn Pollmanns voornaamste wapen in haar felle aanval op de geschiedschrijving die, in navolging van Loe de Jong, de NSB vaak heeft afgeschilderd als een club van goedwillende, patriottische burgermannen die min of meer per ongeluk in het kielzog van de nazi's terechtkwamen. Dat is onzin, zegt Pollmann,

zijn vastgoedportefeuille met van Joden geroofde villa's en voor een prikkie overgenomen drukkerijen. Musserts imago van soberheid gaat hier hardhandig aan gruzelementen.

Pollmann, gepensioneerd journaliste en historica, in 2006 gepromoveerd op een biografie van water-

omdat de NSB-leiding niet alleen corrupt was, maar ook werd bezield door een ideologie die van het Duitse nazisme nauwelijks verschilde. Mussert en Co. waren niet alleen zakkenvullers, ze waren ook echte nazi's.

Beide beweringen horen bij haar aanval op het beeld van kleinburgerlijkheid. Maar zo grondig onderbouwd en onweerlegbaar als de eerste bewering is, zo lapidair en oppervlakkig onderzocht is de tweede. Musserts corruptie zegt op zichzelf immers weinig over zijn politieke overtuigingen. De impliciete bewering dat als hij op het ene gebied geen brave kleinburger was, dat voor het andere gebied ook niet gelden kan, is niet sterk. Musserts overtuigingen en politieke drijfveren verdienen een geheel eigen onderzoek en argumentatie. Maar die ontbreken in *Mussert & Co* grotendeels. Op basis van een handjevol uitspraken van Mussert over onverbreekelijke solidariteit met de *Führer* en het gevaar van het wereldjodendom luidt de conclusie simpelweg dat hij dus een overtuigde nazi was.

Zo wuift Pollmann in enkele zinnen het conflict binnen de NSB tussen de Mussert-vleugel en de SS weg. Mussert dacht dat hij, als hij zijn kaarten slim speelde, uit de Duitse overwinning een min of meer autonoom Nederland zou kunnen slepen. SS'ers als Henk Feldmeijer droomden eerder van een groot rijk onder leiding van Hitler. Maar wat doet dat onderscheid er nu toe, zegt Pollmann; dat komt toch bijna op hetzelfde neer? Misschien, maar toen deed het er heel veel toe. Voor de hoofdrolspelers was dit een cruciaal strijdtoneel.

Zoals de hoofdrolspelers destijds ook heel goed beseften dat er een radicale, bloed- en bodemversie van het fascisme bestond, en een minder radicale, autoritaire en nationalistische versie, die Mussert aanhing. Ook dat vindt Pollmann weinig relevant, omdat beide versies ver af stonden van de Nederlandse *mainstream*.

Dat is natuurlijk zo, maar daarmee is het onderscheid niet irrelevant. Daarbij zegt Pollmann dat Het Duitse beeld van Mussert als een kleinburgerlijk mannetje die van het nazisme weinig begreep, allereerst voortkwam uit de minachting die de Duitsers koesterden jegens overwonnenen. Dat kan echter niet kloppen, want Henk Feldmeijer droegen ze op handen: dat was een man die de geest van het nazisme wél begreep.

Hier wreekt zich de in wezen moralistische vraagstelling van het boek. Wat Pollmann ergert is dat Mussert en zijn getrouwen in de geschiedschrijving zijn afgebeeld als mensen die het ergens wel goed bedoelden. In haar ijver dat te weerleggen ontkent ze álles wat voor hen zou kunnen pleiten: wie collaboreert is een landverrader, ongeacht zijn drijfveren; wie zich antisemitisch uit, kan weten waar dat toe leidt; wie zich fascist noemt, accepteert daarmee alles wat in naam van die ideologie is misdaan; wie zich verrijkt, heeft dus geen idealen; nationaalsozialistische idealen zijn bovendien geen idealen, maar politieke criminaliteit.

Pollmann maakt effectief gehakt van de leugens en zelfrechtvaardiging van NSB'ers na de oorlog, maar de gehaktmolen gaat ook een beetje met haar op de loop. Zo zegt ze dat Mussert eigenlijk alleen gaf om geld en macht, en met gemak alle principes daarvoor opzij zette. Maar waarom zette hij dan keer op keer zijn relaties met de Duitsers op het spel door te blijven zeuren over een toekomstig onafhankelijk Nederland? En hoe verhoudt dit vermeende totale opportunistische zich tot zijn eveneens vermeende diep-nazistische overtuiging? Iets meer empathie en wat minder moralisme hadden dit een evenwichtiger boek gemaakt. Maar onthullend blijft het.

Bart van der Boom

Universiteit Leiden